

Fanger og betjenter

Eirik Hammersvik

Institutt for kriminologi og rettsosiologi

Universitetet i Oslo

Ting som påvirker

- Institusjonens mål og midler - suksesskriterier
 - Påføre pine
 - Hjelpe/behandle
- Profesjonens oppgave
 - Rydde vekk fattige og syke
 - Kontrollerer de farlige
- Betjentes rolle – idealer
 - Arbeidstaker
 - Omsorgsarbeider for de utslåtte
 - Pedagog for skoletapere
 - Psykolog for psykisk syke
- Institusjonen og individenes tolkninger
 - Betjentkulturen
 - Fangekulturen

Den store innesperringen

- 1656: Almenhospitalet Hôpital gèneral i Paris. En samleinstitusjon for syke, gale, fattige, invalide osv.
- Mål: rydde vekk ordensproblemene
- Midler: *”Almenhospitalet er ikke noe medisinsk institusjon. Det er heller et halvjuridisk system, et slags administrativt vesen som tar avgjørelser, som dømmer og straffer ved sien av de allerede konstituerte myndigheter og i tillegg til rettsinstitusjonene. ”Direktørene har for disse formål stokker, lenger, fengsler og fangehull i det før nevnte Almenhospitalet og i tilhørende områder – midler som vil bli brukt i den grad de finner det nødvendig. Reglementene som de setter opp og de avgjørelsene som de tar i hospitalet kan det ikke ankes over.....”*

I Norge, botsfengselet

- 1851 Botsfengselet åpner
- Mål; individets rehabilitering gjennom å gjøre bot til Gud.
- Middel: isolasjon.
- Hvem mente dette var best – og hvem fikk bestemme?
 - Prester og jurister

Boten faller – behandling trer frem

- Hvorfor?
 - Psykologer og samfunnsvitere kastet seg inn i definisjonskampen.
 - Innebar endring i blikket: fra individuelle forklaringsmodeller, til mer utenforliggende forklaringer
 - Årsakene til kriminalitet ble: arbeidsløshet og alkohol.

Midler for å nå målet

- Den «behandling» som i praksis avløste botsgangen i fengslene, var arbeid og undervisning.
 - Tvangsarbeidshuset på Opstad og Arbeidsskolen for unge lovbrøyttere.

Hva innebar skiftet?

- *”Arbeidsskolene er et utslag av et nytt syn på samfunnets behandling av ungdoms kriminaliteten. Det er ikke straffen som er det primære, men forbedringen av det enkelte individ [...]. Oppdragelsen og opplæringen i arbeidsskolen må – om den i det hele skal ha noen mening – forusette en viss varighet [...] og all psykologisk og pedagogisk erfaring viser at et slikt program krever en ikke alt for kort tid til sine gjennomføring”*

Ot.prp. Nr 28 1951. I Falck og Olsen 2005. s 225

Nådde den gode intensjonen frem?

- Fremmet tidsubestemte straffer god behandling?
 - Lengre straffer enn fengsles staffer.
 - Urettferdighet; noen fikk gå tidlig andre sent – på hvilket grunnlag?
 - Reduserte ikke i tilbakefall
 - Betjentene hadde ingen forutsetning for å behandle

”Det er derfor viktig å minne om at undervisning og opplæring er viktig i seg selv, men historien har vis oss at det fører galt av sted når det brukes for å begrunne lange eller harde reaksjoner”

Olsen og Falck 2005. s. 225

Hvor er vi i dag?

- Kontroll, men også behandling (st.mld 37 2007-2008)
 - Kraftig utbygging av undervisningstilbudet og antall spesialisttjenester; fritidsleder, idrettskonsulenter, helsepersonell etc
- Hva er fengselsbetjentes oppgave?
 - Før: drev undervisning og behandling
 - Nå: ekspertene tar over
 - Innsnevring av yrkesrollen. Mistet mange viktige oppgaver som de i før ivaretok – dog ikke fullverdig profesjonelt.
 - *”... de øvrige spesialisttjenestene har gjort fengselspersonalet til elever: [...] Dette må overlates til pedagogene – til ekspertene.”* Falck og Olsen 1995 s224

Hvem skal gjøre hva?

- Fra selvforsynt på 70 til dagens import modell. Hva skjedde med betjentrollen?
 - Fra vokter i fengselsvesenet til betjent i omsorgen
 - Profesjonskrig?
- Importmodellen har ført til kamp om de myke rollene
 - Lærerne, psykologene, sosionomer, helsepersonell
 - Løsningen; programvirksomheten.
 - Lærere: lære fangene fag og ferdigheter
 - Betjenter: tenketeknikker

Programvirksomheten

- Vokst massivt i 30 år.
- Det er ikke dokumentert at det reduserer tilbakefall
- Tar opp tiden til for eksempel skoletilbudet

Hvordan skal vi forstå tiltaket?

- Programmene er direkte tilpasset fengselets mål, sikkerhet og kontroll.
- Drives av de ansatte med ny komtenase
- Fint for betjente å ha noe stimulerende å drive med
- Fint for fangene å ha noe å gjøre – og det viser fremgang i progresjonssoningen
- "Privilegesystemet" – Goffman 1967

Relasjonen mellom innsatte og ansatte

- Dobbeltposisjon.
 - De jobber nær fangene og blir ofte godt kjent med dem. Det påfører dem et stort ansvar.
 - Kontrollør og behandler
 - Sikkerhet og omsorg
- Hjelp: kontaktbetjenten
 - Hjelp til å legge til rette for tilbud i fengsel
 - En å prate med
- Kontroll: stor myndighet – men som regel liten formell makt
 - Makten økte med straffegjennomføringsloven
 - De har reell makt; de kan formidle avgjørelser og vektlegge dem på en måte som gjør dagen god eller dårlig for fangen

Å tilpasse seg fengselet

Klassikere:

Samspillet mellom innsatte og ansatte

- Goffman, Erving (1967): *Anstalt og menneske: den totalte institusjon sosialt sett*. København: Jørgen Paludans forlag
 - De ansatte bruker krenkelser for å bryte ned klienten, for deretter å bygge dem opp med privilegiesystemet .
 - Skarpt skille mellom innsatte og ansatte
 - Spiller rollene sine opp mot hverandre

Fanger ulike måter å tilpasse seg på

- Cohen, Stan og Laurie Taylor (1974): *Psychologica Survival*. New York: Vintage books.
 - Ønsker å nyansere Goffman og fangekulturteoriene.
 - Fem tilpasningsidealer: (jfm. s 188. for oversikt)
- Nordiske bidrag:
 - Galtung, Johan 1959 *Fengselssamfunnet*. universitetsforlaget
 - Mathiesen, Thomas 1970: "Fengselssamfunnets konservatisme". I: *Dømt til sikring*. Oslo: Pax forlags

Brudd på orden og disiplin

- Dersom en fange ”gjør seg skyldig i brudd på orden og disiplin, eller i slett forhold for øvrig”, kan han utsettes for såkalte disiplinsnærvedtak jfr. Fengsel. 26 §.
 1. Refselsler
 1. Irettesettelse
 2. Utelukkelse fra arbeid i inntil 14 dager
 3. Inndraging av godeskrevne arbeidspenger
 4. Innsettelse i enerom i inntil en måned
 5. Frihetsberøvelse med inntil en mnd slik at dette tiden ikke regnes med i anbringelsestiden
 2. Disiplinærtiltak – som ikke er refs

Hvorfor brukes enerom?

- Hellevik 2001. s 60

Begrunnelse	Antall refselsler	Prosent av begrunnelsene
Positive urinprøver	83	
Urinprøvenekt	15	
Beruselse etter perm.	2	samlet rus 49 %
Uteblivelse	18	samlet uteblivelse 9 %
Konflikt ml. fanger	8	
Konflikt fange-fengsel	34	samlet konflikter 21 %
Annet	23	11 %
Uviss grunn	21	10 %
Sum	204	100 %

Hva soner de for?

Hellevik. 2001. s 63

<u>Soner for:</u>	Isolert 60 d eller mer	Isolert 1-59 døgn	Ikke isolert	Hele utvalget
Vinning	63,20 %	61,40 %	49,40 %	55,10 %
Narkotika	68,40 %	66,70 %	48,10 %	56,80 %
Vold	36,80 %	28,90 %	23,40 %	26,50 %
Sedelighet	10,50 %	4,40 %	6,50 %	5,90 %
Øk. Krim.	5,30 %	18,40 %	12,30 %	14,30 %
Drap	31,60 %	7,90 %	2,60 %	6,60 %
Ran	0	11,40 %	7,80 %	8,70 %
Skadeverk	15,80 %	11,40 %	3,90 %	7,70 %
Veitrafikkl.	10,50 %	25,40 %	18,20 %	20,60 %
Annet	26 %	19,30 %	21,20 %	20,90 %

Hvem blir isolert?

UNIVERSITETET
I OSLO

Hellvik. 2001. s 63

	Isolert 60 d eller mer	Isolert 1-59 døgn	Ikke isolert	Hele utvalget
Antall fanger	19	114	154	287
Døgn sonet gj.snitt	1198	373	202	337
Alder, gj. snitt	36,5	32,2	33,7	33,3
Uten fast arbeid/ på trygd	84,20 %	73,70 %	63 %	68,60 %
Ugift	68,40 %	70,20 %	66,20 %	67,90 %
Hvilket fengsel, hyppigst	Ila	Ull/Ring	Oslo	-
Norsk statsborger	89,50 %	88,60 %	75,30 %	81,50 %
Tidligere bøter	1,37	1,16	1,3	1,25
Tidligere dommer	9,32	5,6	4	5
Mange forhold i dom	7,2	6,74	5,4	6
Psyk. probl. oppgitt	57,90 %	21,90 %	5,80 %	15,70 %
Rusprobl. oppgitt	78,90 %	62,30 %	26 %	43,90 %

Hvordan oppleves refs og isolasjon?

"Jeg fikk atten dager eneromsrefs for overdose. Ingen annen hjelp, ingen kom og snakket med meg" Etter den refsen, fant de "en liten bønne" hasj. Han ble da værende på C1. Sp nektet han urinprøve, da fikk han glassvegg ved besøk. Etter overdosen fikk han nye refsellers, 18 dager, 15 dager, 10 dager. "Men til slutt ga de bare fan. Det er helt latterlig, jeg måtte sone en ekstra dom hvis jeg skulle sonet alle refsene. Når jeg satt på refs, satt jeg på ! 53.4, innskrenkning eller utelukking, jeg hadde alle fargene på skiltene på døra, rødt (refs), blått og gult §53.4) Etter et halvt år på C1 fant de til slutt ut at de ikke kunne holde meg der en hel dom. Jeg husker et vedtak det stod "bedret adferd, men ikke bedret livsførsel. Man kan le seg i hjel av språket i vedtakene. Hvordan kan jeg få vist en bedret adferd her inne? Jeg er den samme, kanskje litt mer skada. Det er bare fordi de har sluttet å ta urinprøver at min "atferd er forbedret". Jeg ser humoren i dette, andre er frustrert"

Hellevik. 2001. s 50

Varetekt er ikke en straff. Men hvordan oppleves det?

”Tre måneder uten besøk, og jeg satt i tre måneder med brev- og besøksforbud. (...) Så det var ingen psykiater, ingen psykolog som kom og snakket med meg, alt var forbudt, jeg hadde ikke lov til å snakke med noen, så jeg ble gal, jeg ble gal (...) Den koppen, når de klemmer den koppens, sprenger den (han klemmer plastkoppen med kaffe). For vi mennesker, vi bærer hat, vi bærer nag, skjønner du? Det er det som har skjedd med meg”

Sollund 1999. s 96. I Ericsson s.78

Gode navn på vonde handlinger

- Gode intensjoner forsikrer ikke mot vonde konsekvenser
- Eks: det betjentene kaller ”narkotikakontroll”
- Fangen; hvordan blir det beskrevet?

Jeg måtte bøye med så langt fram at hun kunne komme opp i vagina. Det har de ikke lov til å gjøre, de har ikke lov til å gå opp i deg eller tvinge i det brekkmidler, i allfall ikke gå opp i deg. Og jeg måtte stå der klin naken og bøye meg framover. De blei jeg helt rebelsk, det var jo to mannfolk der. Jeg var jo villig til å la meg sjekke, men det skulle være på Ullevål

Vegheim 1995s. 89. I Ericsson 2002. s 77

I et betjent perspektiv

Om stripping i Grøvdal 2000. s. 151

Helge sa at «*jeg synes stripping er fælt, og dessuten finner vi jo aldri noe på den måten*».

Gaute var helt enig: «*Det er fælt, for det er så fornedrende, og i tillegg er det bortkasta, for hvis de har noe, har de som regel svelget det, og det kan bare sjekkes hvis du er bortimot hundre prosent sikker i din sak*».

Erik var enig med dem som fant strippingen problematisk, men han resonnererte som følger: «*Dersom vi skulle unnlate å strippe fordi vi ikke liker det, tror jeg det eneste vi oppnår er å flytte grenser for hva vi kan tåle. I neste omgang kan det føre til at vi synes det er pinlig å klappe noen utenpå klærne*».

Fangevoktere og pinepåføring

- Stanford prison experiment
- http://www.youtube.com/watch?v=RKW_MzREPp4
- <http://www.youtube.com/watch?v=Z0jYx8nwjFQ&feature=related>